

17. Лопез Остра против Испании (Lopez Ostra v. Spain): Постановление Европейского Суда по правам человека от 9 декабря 1994 года (жалоба N 16798/90) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/lopez-ostra-protiv-ispanii-postanovlenie-evropejskogo-suda>
18. Справа «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/SO0668.html
19. Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Фадеева против РФ» от 9 июня 2005 г., жалоба № 55723/00 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.echr.coe.int/echr/Homepage_EN
20. Дело «Роч против Соединенного Королевства» (Roche v. United Kingdom) (жалоба № 32555/96), Постановление Европейского Суда по правам человека от 19 октября 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/5848243/>
21. Справа «Гласс проти Сполученого Королівства» (Glass v. the United Kingdom) // Медичне право. – 2008. – № 2 (II). – С. 76-78.
22. Справа «Бендерський проти України» (Benderskyi v. Ukraine) // Медичне право. – 2009. – № 3 (I). – С. 82-97.

УДК 343.24

Полянський Є. Ю., НУ «ОЮА»

ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ США

В даній статті автор звертається до специфіки доктрини Пінкертон – концепції відповідальності співучасників, що походить від судового прецеденту. Відповідно до концепції усі учасники злочину несуть повну відповідальність за незаплановану шкоду від злочину незалежно від ступеню участі в ньому. Такий підхід викликає обґрунтовані суперечки в науці, що, безумовно, потребує його перегляду.

В данной статье автор обращается к специфике доктрины Пинкертон – концепции ответственности соучастников, берущей свое начало из судебного прецедента. Согласно данной концепции, все участники преступления несут полную ответственность за незапланированный причиненный вред независимо от степени личного участия. Подобный подход вызывает обоснованные возражения в науке, что, безусловно, требует его пересмотра.

The author applies to specific features of Pinkerton doctrine – a concept of imputed liability for conspirators, arisen from judicial case. According

to the concept, the conspirators are liable for all consequences caused by criminal activity regardless to personal guiltiness and personal contribution. Such approach engenders controversy in science, and in fact – needs revision.

Наука кримінального права США та судова практика з кримінальних справ створили декілька доктрин відповідальності за відсутності вини. Практично усі вони, за виключенням доктрини суворої відповідальності, стосуються випадків вчинення злочинів у співучасті, та поширюють відповідальність за спричинені наслідки на усіх учасників злочинної поведінки.

Досить цікавим є той факт, що ці доктрини являються взаємодоповнюючими, та у випадках, де неможливо застосування однієї із них може бути застосована інша. Таким чином, можливість обвинуваченого уникнути об'єктивного ставлення у вини за дії співучасників є практично відсутньою. Доктрини вбивства під час злочину (felony murder) та підбурювання і допомоги (aiding and abetting) потребують окремого дослідження, а основна увага в даному випадку буде приділена третій – самій сучасній та найбільш широкій за змістом так званій доктрині Пінкертона. Така характеристика цієї концепції зумовлена її відносною новизною, а також тим, що вона обґрунтовує можливості засудження за дії співучасників майже в усіх випадках.

Цікавим питанням залишається практичне застосування таких доктрин в судовій практиці, до речі, яка і створила відповідні прецеденти. Саме суди уперше обґрунтовували можливість притягнення до кримінальної відповідальності за дії інших осіб. Таким чином аналіз судової практики органічним чином доповнює дослідження теоретичної складової відповідальності співучасників, та є цілком необхідним. Загалом метою дослідження є визначення та аналіз підходів, які мали місце в судових прецедентах по справах, де особи притягувалися до відповідальності за дії, в яких вони не приймали особистої участі. Відповідь на це запитання дозволить в цілому дійти висновку про обґрунтованість панівних доктрин відповідальності співучасників в кримінальному праві США.

Характерним є те, що винність особи у настанні злочинних наслідків фактично втрачає значення для вирішення питання про притягнення до відповідальності за дії інших співучасників. Визначальною умовою є участь особи в змові на вчинення злочину, Іншими словами особа має, як мінімум, приймати участь в готуванні злочину, або приєднатися до нього пізніше – до моменту його закінчення.

Цілком зрозуміло, що кожний учасник злочину несе відповідальність за його вчинення. Проте в разі настання незапланованих злочинних наслідків, відповідальність за них також в рівній мірі покладається на усіх без виключення співучасників. Американському

кримінальному праву невідоме поняття експесу виконавця, більш того, воно є діаметрально протилежним принципам відповідальності співучасників за кримінально-правовою доктриною США.

Сама же доктрина Пінкертон походить від судового прецеденту по кримінальній справі *Pinkerton v. US* в 1946 році [1], та достатньо швидко посіла вагомий позицію в судовій практиці по справах про злочини, вчинені у співучасті. По суті справи брати Пінкертон були звинувачені в незаконному виготовленні алкогольних напоїв та ухиленні від сплати податків. Але на момент реалізації злочинного задуму один із братів відбував покарання в іншому штаті за вчинення правопорушення, таким чином не приймав участі у вчиненні злочину. Фактична сторона злочину була скоєна його братом одноособово. За вироком суду, далі підтвердженого вищою судовою інстанцією США, обидва брати були визнані винними у вчиненні усіх запланованих злочинних дій без врахування ступеню участі кожного з них [2;8]. Верховний суд США не взяв до уваги доводи про те, що один із братів не приймав жодної участі у вчиненні злочину, мотивувавши своє рішення наявністю змови на вчинення злочину, а також вказавши на те, що підсудний знав про можливість вчинення злочину та бажав цього. Результатом стало створення у судовій практиці правила про те, що при наявності змови про вчинення злочину особи несуть відповідальність за дії співучасників, якщо вони були обізнані про такі дії, або ж мали змогу їх об'єктивно передбачувати, та такі дії відносяться до змісту запланованого злочину – пов'язані із ним, або необхідні для забезпечення його вчинення чи приховування.

Таким чином, за думками американських науковців та виходячи із політики судової системи, сама вина не є первісним показником небезпечності особи злочинця, та відіграє другорядну роль при вирішенні питання про відповідальність співучасників злочину. Якщо розглядати теоретичну складову доктрини Пінкертон, то можна дійти висновку про те, що відповідальність за незапланований злочин настає при наявності в них необережної форми вини, або ж навіть без вини взагалі, тобто вина як психічне відношення до вчинених дій не має юридичного значення.

Основний акцент приходиться на гіпотетичну можливість передбачення наслідків злочину у особи із нормальною обізнаністю про вірогідні наслідки вчинення злочину. Але практика застосування доктрини останнім часом має деякі шокуючі приклади. Так в пресі отримала широке висвітлення справа про розбійний напад на житло, в результаті якого була вбита людина. Вчиненню злочину передувала вечірка з певною кількістю алкогольних напоїв. Ранком наступного дня компанія молодих осіб вирішила покращити ранковий настрій

розбійним нападом на будинок відомого їм наркоділера. Хазяїн помешкання на прізвище Холлі участі в плануванні злочину не приймав, але знайомі звернулися до нього з проханням позичити їм машину. На його запитання про мету поїздки, вони відповіли йому що збиралися вчинити розбійний напад. Приймавши цю інформацію за жарт, від підбадьорив їх та позичив машину. В результаті нападу було вбито доньку наркоторговця, а злочинці були затримані через невеликий проміжок часу за моменту вчинення нападу. Усі вони, в тому числі і володар машини, були засуджені за вбивство першого ступеню до довічного ув'язнення [3].

Таким чином в наведеному прикладі відповідальність за тяжке умисне вбивство настала при наявності не більше ніж недбалості власника автомобіля, що звичайно викликає певні сумніви щодо її обґрунтованості. Ще більші сумніви виникають з огляду на ступінь його участі у наслідках вчиненого злочину.

Очевидним видається висновок про те, що кримінальному праву США принцип індивідуалізації відповідальності співучасників ніякою мірою не характерний. В цілому це ілюструє індиферентність доктрини Пінкертона як до вини особи, так і до її участі у вчиненні злочину. Приклади із судової практики свідчать лише про відсутність логіки у деяких представників прокуратури, судової влади та присяжних. В цілому свідчить про необхідність додаткового законодавчого регулювання практики застосування доктрини Пінкертона.

Як вже було зазначено, судова практика йде шляхом засудження «необережних» співучасників. Проте окремі справи свідчать й про те, що «жертвами» доктрини Пінкертона стають навіть ті співучасники, які не мали навіть необережного відношення до можливих наслідків. В цих випадках судді надто широко трактують обов'язок та можливість передбачення певного перебігу подій та спричинення шкоди. Так хрестоматійним прикладом недосконалості судової практики є справа *People v. Brigham*, у вирoku по якій звинувачуваний Брігем – професійний вбивця, та його знайомий на ім'я Блуїт, були засуджені за вбивство першого ступеня. Особливість справи проявлялася в тому, що замість особи, яку злочинці збиралися вбити, Блуїт вбив іншу, незважаючи на категоричні застереження спільника не робити цього, оскільки перед ними був зовсім інший чоловік. Таким чином Брігем не бажав смерті випадковій особі та наполягав утриматися від таких дій [4]. В розглянутому випадку неможна вважати, що в діях Брігема була наявна навіть необережність до вбивства випадкової особи, крім того, він був рішуче проти такого перебігу обставин. Але суд визнав обох спільників винними у тяжкому вбивстві, зауваживши, що Брігем знав що його спільник некерований та схильний до приступів

необумовленої ярості, тому мав усвідомлювати можливість будь-якого перебігу подій, та бути готовим до будь-яких дій з його боку.

На підставах наведеного прикладу можна дійти висновку, що доктрина Пінкертона фактично ігнорує психічне ставлення співучасників до своєї поведінки: тобто відповідальність за дії інших осіб можлива не лише при необережному ставленні до можливих наслідків, а взагалі при відсутності можливості передбачити такі наслідки.

Також показовим прикладом та відомим прецедентом є справа Скейлза. Так за суттю справи Верховний Суд США в 1961 році підтвердив положення закону Сміта, відповідно до якого членство в Комуністичній партії було поставлено поза кримінальним законом. Дж. Скейлза було засуджено за цим законом за «свідому» участь «в організації, що проповідувала повалення Уряду Сполучених Штатів силою або насильством» [5; 205]. Так Скейлз стверджував, що його засудження судом першої інстанції лише на підставі членства в Комуністичній партії порушувало гарантії прав особи, встановлені П'ятою поправкою до Конституції США, зокрема право на належне судочинство, оскільки він був визнаний винним без доведення його участі в будь-яких конкретних злочинах.

Верховний Суд США підтвердив вирок суду першої інстанції, проте погодився з тим, що конституційна вимога забезпечення належного судочинства потребує наявності хоч мінімального ступеня особистої вини для відповідальності за дії інших осіб. Суд пояснив, що призначення покарання за дії чи за фактом може бути виправданим лише за їхньої належності до іншої злочинної діяльності (в цьому випадку – пропаганди насильницького повалення конституційного ладу в країні). Так Суд зауважив, що кримінальна відповідальність не може ґрунтуватися лише на пасивному членстві в злочинній організації, тому що воно не забезпечує достатнього ступеня участі особи у вчиненні злочинів. В той же час, Суд визначив два чинники, за якими підтвердив вирок суду першої інстанції: по-перше це обізнаність засудженого та умисел на вчинення злочинних дій у майбутньому, по-друге, наявність мінімальної особистої участі особи в забезпеченні досягнення цілей злочинної організації [6; 607].

Таким чином, рішення Верховного Суду США по даній справі корінним чином відходить від керівних ідей, виказаних ним же самим по справі Пінкертона. Так стандарт, за яким можливе притягнення до відповідальності за дії співучасників є значно більш суворим. Якщо доктрина Пінкертона окреслює в якості передумов відповідальності обізнаність та припущення вчинення злочинів співучасниками, то прецедент за справою Скейлза потребує особистої участі обвинуваченого у злочинній діяльності, навіть якщо така участь і була

мінімальною. В результаті відповідальність вже матиме особистий характер, у порівнянні із ставленням у вину дій інших осіб. На перший погляд можна дійти висновку про те, що Верховний Суд США створив прецедент із протилежним змістом, проте, дійсність виглядає дещо іншим чином. Рішення по справі Скейлза вирішує дещо інше коло запитань, ніж доктрина Пінкертон, та фактично не має поширення у судовій практиці.

Деякі науковці, зокрема професор Крейт, розв'язують цю суперечку між різними підходами в двох різнопланових рішеннях Верховного Суду оригінальним чином – вказуючи на те, що в справі Скейлза не мала місця відповідальність за об'єктивним стандартом взагалі [6; 610]. І до доктрини Пінкертон вона не має прямого відношення. Звичайно з такою точкою зору можна погодитися, але виникає запитання як співвідносяться ці два стандарти співучасті? Відповідь на нього частково знаходиться в мотивувальній частині вироку по справі Скейлза. Так можна дійти висновку, що прецедент Скейлза поширюється лише на ті випадки, коли йдеться про участь особи в організаціях, діяльність яких має певну злочинну мету, наприклад – повалення конституційного ладу в країні та ін. Тобто має місце загальна злочинна мета, проте її досягнення не пов'язане із безпосереднім вчиненням злочинних дій. Так, наприклад, як проведення агітаційної партійної роботи, яке само собою не є окремим видом злочину, проте проводиться за для досягнення визначеної злочинної мети.

Слід вважати, що обмеження відповідальності співучасників за справою Скейлза не відноситься до випадків вчинення інших злочинів. Так у випадку планування крадіжки, розбійного нападу та ін., змовники відповідатимуть за правилами доктрини Пінкертон вже за тим фактом, що були обізнані про плани вчинення злочину, цей злочин вчинявся з метою досягнення певного злочинного результату, та наслідки його вчинення могли бути об'єктивно передбачені.

Таким чином, рішення по справі Скейлза незначним чином обмежує застосування доктрини Пінкертон, і практично є виключенням із загального правила. Проте аргументація, надана Верховним Судом по цієї справі є досить цікавою. Відступлення від доктрини Пінкертон було обґрунтовано посиланням на два джерела: по-перше на проект Модельного Кримінального кодексу США, автори якого заперечували ідеї доктрини, по-друге на статтю в *Harvard Law Review*, в якій доводилося, що «жоден суд, який прийняв доктрину Пінкертон за основу для засудження особи за дії співучасників, не зміг довести обґрунтованість такого підходу» [7; 998]. З приводу останнього ствердження позиція Верховного Суду США залишається незрозумілою,

оскільки вона кидала тінь на прецедент по справі Пінкертон, проте й не визнавала його поза законом. Суперечливість підходів, нажаль, є досить типовою для американської кримінально правової доктрини, кримінальної політики, судової практики та законодавства взагалі. Втім сам факт обґрунтування Верховним Судом свого рішення науковою статтею є яскравим прикладом значення кримінально-правової доктрини як джерела американського права.

Слід зазначити, що в судовій практиці та наукових працях підіймається питання виділення додаткових критеріїв для визначення можливості притягнення до відповідальності за доктриною Пінкертон. Так незастосування доктрини у випадках, коли за обставинами справи протилежне було би нерозважним, або несправедливим, є певним способом розв'язання цієї досить глобальної проблеми правозастосування. Нажаль, суди досі не знайшли єдиного підходу для вироблення таких критеріїв. Практика свідчить лише про окремі випадки, коли суд не застосовує доктрину Пінкертон та наводить належне обґрунтування такого рішення у вироку.

В цілому оглядаючи судову практику, пов'язану із застосуванням доктрини Пінкертон, можна звернути увагу на декілька справ. В деяких з них відбувається розширення меж застосування доктрини, в певних, навпроти, воно обмежується. Так, у справі *Commonwealth v. Wayne* [8] було встановлено виключення, за яким звинувачений не міг бути визнаний винним у вбивстві першого ступеню за правилами про відповідальність співучасників, крім випадків, коли він особисто виявляв умисел на вбивство жертви. В той же самий час в рішенні по цій справі встановлений ще більш суворий стандарт відповідальності за злочинні дії співучасників, оскільки суб'єктивні та об'єктивні фактори, такі як обізнаність про плани співучасників, можливість передбачення наслідків, а також ступінь участі в злочинній поведінці просто залишаються поза увагою суду. В результаті маємо приклад суворої відповідальності за будь-які злочини, вчинені співучасниками без попередньої на те змови. Існує думка про те, що рішення по справі Уейна зовсім не є похідним від доктрини Пінкертон. Фактично воно було новим підходом у судовій практиці в Пенсільванії, де справа розглядалася. Тим більше, що на той момент прецедент по справі Пінкертон цитувався в судовій практиці Пенсільванії лише тричі, і в жодному разі не по справі Уейна [9; 612].

Досить по-різному доктрина Пінкертон знаходить відображення в статутному законодавстві штатів. По-перше, її законодавче закріплення відбулося лише в частині штатів. По-друге, кількість умов, за яких особа може бути засуджена за дії співучасників також відрізняється.

Так, інструкція для присяжних в штаті Пенсільванія вимагає наявності таких обставин: «...існує дві умови, коли підсудний може нести кримінальну відповідальність за дії інших осіб. В будь-якому випадку підсудний не обов'язково мав бути присутнім на місці вчинення злочину. Першою умовою є участь в змові про вчинення злочину. Якщо доведено поза обґрунтованих сумнівів що підсудний брав участь у змові, він може нести відповідальність за усі злочинні дії співучасників за таких умов: а) він брав участь саме в цій змові (а не в іншій, яка могла мати місце з приводу готування до вчинення чи вчинення іншого злочину – прим. авт.); б) якщо злочин був вчинений під час існування змови; в) якщо злочин був вчинений для реалізації цілей змови.

Разом з тим, в цій інструкції відсутня умова можливості передбачення настання наслідків, яка впливає із самого рішення Верховного Суду США по справі Пінкертон. Так на прикладі Пенсильванії можна побачити яким чином доктрина була модифікована, а її застосування – значно розширене. Але за думкою більшості науковців таке поширення є не виправданим, та ще більше – неконституційним. Так, професор Крейт вважає, що ознаки можливості передбачення та вчинення злочинів для досягнення цілей змови є конституційними умовами притягнення до відповідальності за дії співучасників. Таким чином, на його думку, законодавство Пенсильванії порушує принцип належного судочинства, який чітко закріплений в Чотирнадцятій поправці до Конституції США.

Як вже було зазначено, доктрина Пінкертон застосовується на всій території США. Як правило, в законодавстві та судовій практиці штатів для притягнення до кримінальної відповідальності за дії співучасників вимагається факт вчинення злочину у виконання злочинного плану, за умов очевидності цієї перспективи для обвинуваченого [9; 616]. Хоча в деяких штатах, наприклад Індіані, існує інша формула: достатнім є якщо злочинні дії являються «реальними та можливими» наслідками змови про вчинення злочину [10]. Майже така сама формула використовується в судовій практиці Іллінойсу [11; 211].

Що стосується правозастосування на федеральному рівні, то в інструкціях для колегій присяжних в шість із одинадцяти судових округів явним чином наведена вимога доведеності вчинення злочину у виконання злочинного задуму за умов можливості передбачення такої злочинної поведінки з боку співучасників (тобто враховані обидві умови, які вважаються мінімальною гарантією забезпечення права на належне судочинство). Ще в двох округах достатньою умовою вважається наявність або факту вчинення злочину в межах злочинного задуму, або ж за умови, що перспектива його скоєння співучасниками

була очевидною для особи. Що в одному окрузі інструкції встановлюють вимогу вчинення злочину у виконання злочинної змови, або ж якщо вчинення злочину фактично входило в межі злочинного задуму, або ж було об'єктивно передбачуване. Ще три округи не публікують інструкцій, проте їхня судова статистика свідчить про те, що «об'єктивне передбачення» є невід'ємною умовою відповідальності за дії співучасників виходячи із доктрини Пінкертонна [9; 615].

Підводячи підсумки огляду судової практики залишається зазначити те, що вона далеко не завжди залишається послідовною. Справді, концепція об'єктивного ставлення у вини в американському праві вважається цілком природною стосовно відповідальності співучасників. Саме цей факт і обумовлює пошук судами юридичної можливості засудити осіб за усі злочини, що були вчинені у співучасті, без врахування особистого внеску співучасників та їхнього ставлення до злочинних наслідків. Про це свідчить і практика Верховного Суду США, зокрема по справі Скейлза, де крім іншого прослідковуються й політичні чинники прийняття рішення. В цілому ж як Верховний Суд США, так і суди апеляційної інстанції штатів вкрай неохоче змінюють вироки особам, засудженим за дії співучасників, навпроти намагаючись лише посилити аргументацію вироків, постановлених судами першої інстанції. Втім є усі підстави вважати, що концепції доктрини відповідальності співучасників залишаються недостатньо обґрунтованими, тому засудження за ними в більшості випадків ґрунтуються на припущеннях, ніж на чіткій юридичній схемі.

Література:

1. Pinkerton v. U. S., 328 U. S. (1946) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/328/640>
2. M. Pauley. Pinkerton doctrine and murder // Pierce L. Rev. – № 4. – Vol. 1.
3. Serving Life for Providing Car to Killers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2007/12/04/us/04felony.html>
4. People v. Brigham (1989) 216 Cal. App. 3d 1039 [265 Cal. Rptr. 486] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.justia.com/cases/california/calapp3d/216/1039.html>
5. Scales, 367 U. S., 1961.
6. Alex Kreit, Vicarious Criminal Liability and the Constitutional Dimensions of Pinkerton, 57 Am. U. L. Rev. (2008).
7. Developments in the Law: Criminal Conspiracy, 72 HARV. L. REV. (1959).
8. Commonwealth v. Wayne, 720 A.2d 456 (Pa. 1998)
9. Bruce A. Antkowiak. The Pinkerton Problem // Penn St. L. Rev. – Vol. 115.
10. Wright v. State, 690 N.E.2d 1098,1110 (Ind. 1998).
11. Responsibility for Crimes of Co-Conspirators, 1-4 ILL. CRIM. LAW § 4.10, (LEXIS 2010)